

мний проект студента Д. Л. Томашевича в 1927 р., і обладнання кабінету-музею авіаційних двигунів та інше.

Все робилося завдяки ентузіазму. В таких умовах через фінансову заборгованість перед Держдруком в 1925 р. не було видано жодного номеру журналу «Авіація і повітроплавання», який припинив свою діяльність. Членських внесків і добровільних пожертвувань не вистачало на покриття фінансових витрат АНТТ. Але характер «добровільних пожертвувань» на розвиток Червоного повітряного флоту іноді мав відверто грабіжницький характер, коли у людей забирали останній карбованець з їхніх не дуже великих статків.

1924 рік фактично став апогеем діяльності АНТТ. Остання згадка про товариство міститься в протоколах спільних засідань предметової комісії і АНТТ в листопаді і грудні 1925 р.

Точну дату кінця діяльності АНТТ встановити не вдалося. Наймовірніше, це сталося до травня 1926 р. «Авіаційна справа» в КПІ переходила на новий щабель розвитку – подальшої підготовки авіафахівців, хоча й поодинокими випадками до кінця 1920-х рр., а згодом – утворення в 1931 р. авіаційного факультету, а в 1933 р. на його основі – Київського авіаційного інституту.

**ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ
ЕЛЕКТРОМЕХАНІКИ І.М. ПОСТНІКОВ
(до 110-річчя від дня народження)
*Тверитникова О.Є.***

Особистість Івана Матвійовича Постнікова займає помітне місце в історії вітчизняної електротехнічної науки. Член-кореспондент АН УРСР, двічі Лауреат Державної премії УРСР, відомий фахівець в галузі електромашинобудування. Науковий доробок І.М. Постнікова фрагментарно висвітлено в монографії з історії Інституту електродинаміки НАН України [1], а також в різних публікаціях, присвячених вивченню тенденцій розвитку напрямів електротехнічної науки в Україні [2–3]. Доповнюють історіографію дослідження автобіографічні спогади вченого, видані зусиллями колег та учнів І.М. Постнікова в 2006 р. [4].

Мета дослідження – на основі залучення матеріалів архівів Президії НАН України, Інституту архівознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України та науково-технічного архіву Інституту електродинаміки НАН України доповнити відомості щодо діяльності відомого українського електротехніка І.М. Постнікова.

Початок наукових досліджень в області теорії і практики електричних машин в Україні відноситься до другої половини XIX ст. Відкриття в 1885 р. Харківського практичного технологічного інституту сприяло формуванню вищої електротехнічної школи України. Ініціатором організації наукових до-

сліджень в ХІПТІ став професор П.П. Копняєв. У другій половині ХХ ст. провідне місце в розвитку наукової бази електромашинобудівної галузі України займали дослідження, проведені Інститутом електротехніки (з 1963 р – Інститут електродинаміки) Академії наук УРСР, де в другій половині ХХ ст. сформувалася потужна наукова школа електромеханіки.

Зародження наукової школи електромеханіки Інституту електротехніки пов'язано з І.М. Постніковим, який з 1954 р. розпочав працювати в лабораторії електрифікації сільського господарства Інституту електротехніки, поєднуючи наукову роботу з педагогічною діяльністю в Київському політехнічному інституті. У 1955 р. в Інституті електротехніки організована лабораторія електричних машин і електроприводу, наукові дослідження якої спрямовані на розробку нових типів електричних машин. Керівником лабораторії призначено професора І.М. Постнікова. Перший аспірант завідувача кафедри електричних машин Ленінградського політехнічного інституту академіка М.П. Костенко. Під його керівництвом науковець займався питаннями турбо- і генераторобудування, створенням електродвигунів постійного і змінного струму спеціальних електротехнічних комплексів. Спільно з Л.Р. Нейманом і В.Ф. Миткевичем брав участь в теоретичних дослідженнях електричних машин спеціального призначення. Накопичений матеріал став основою для захисту в 1936 р. кандидатської дисертації, а в 1943 р. докторської дисертаційної роботи. В останній вчений запропонував новий метод розрахунку нагріву великих синхронних машин. Протягом 1947–1950 рр. вчений працював на посаді завідувача кафедри електричних машин і апаратів Середньо-Азіатського політехнічного інституту [5, арк. 45–55].

В Інституті електротехніки І.М. Постніков продовжив дослідження нагріву електричних машин, пов'язуючи їх з проблемами проектування та економії в електромашинобудуванні. Підсумком досліджень стало видання фундаментальної праці «Проектування електричних машин» та монографії «Вибір оптимальних розмірів електричних машин».

Після реорганізаційних заходів 1963 р. в Інституті електродинаміки на базі лабораторії електричних машин і електроприводу створений відділ магнітної гідродинаміки електромеханічних систем (керівник І.М. Постніков) з трьома структурними лабораторіями, що дозволило значно розширити наукову тематику. Основні напрямки науково-дослідницької роботи – вивчення електромагнітних і теплових процесів в зв'язку зі створенням надпотужних турбогенераторів. Особливістю розвитку наукових досліджень цього періоду є залучення коштів обчислювальної техніки до складних теоретичних розрахунків, проектування електродвигунів різної потужності і різних типів й конструкцій загального і спеціального призначення, а також розробка математичних моделей для досліджень. У цей період І.М. Постнікова було засновано новий науковий напрям, пов'язаний з підвищенням ефективності і надійності процесів електромеханічного перетворення енергії. Спільні дослідження Інституту електродинаміки (Г.Г. Щасливий, А.І. Тітко) і Науково-

дослідного інституту важкого електромашинобудування заводу «Електроважмаш» (В.Г. Данько) за темою «Дослідження електромагнітних полів потужних турбогенераторів і електричних машин з використанням надпровідності» були відзначені премією академіка Г.Ф. Проскури [6, арк. 2–8].

Поступово в Інституті електродинаміки сформувалася наукова школа член-кореспондента, доктора технічних наук І.М. Постнікова, дослідження якої спрямовані на підвищення результативності та надійності процесів електромеханічного перетворення енергії. Збільшення ефективності конструкцій генераторів зростаючої потужності, зменшення коефіцієнту корисної дії негативно вплинули на надійність турбогенераторів. І основною проблемою під час експлуатації турбогенераторів стало нагрівання та збільшення втрат в елементах кінцевих зон електромашин. Галузеві науково-дослідні інститути не мали відповідних методик розрахунків, і серійний випуск турбогенераторів відбувався з істотними конструктивними недоліками. В Україні дослідження, розроблення і виробництво потужних турбогенераторів проводилися лише на Харківському заводі «Електроважмаш», де випускалися турбогенератори потужністю 200, 300 і 500 МВт. З ініціативи завідувача відділу магнітної гідродинаміки й електромеханічних систем Інституту електродинаміки І.М. Постнікова розпочалися комплексні дослідження. У 1965 р. Інститутом електродинаміки спільно з Інститутом математики АН УРСР та Харківським науково-дослідним інститутом важкого електромашинобудування було закінчено перший етап дослідження кінцевих явищ у надпотужних турбогенераторах. Отримані результати впроваджувалися на заводі «Електроважмаш», Придніпровський, Луганський та Зміївський гідроелектростанціях, а також були викладені в колективній монографії під загальною редакцією І.М. Постнікова [7, арк. 1–2].

Розвиток наукових досліджень у вищій електротехнічній школі сприяло формуванню наукових шкіл на профільних кафедрах вищих технічних навчальних закладів України. З 1950 р. у Київському політехнічному інституті електромашинобудівний напрямок розвивав І.М. Постніков, який 25 років завідував кафедрою «Електричні машини» КПІ. Поєднання вченим наукової роботи в Інституті електродинаміки сприяло розвитку кафедри, становленню матеріально-технічної бази, удосконалення навчального процесу. Під його керівництвом на кафедрі сформувалася науково-методична школа. Підручники І.М. Постнікова з проектування електричних машин стали базовими посібниками з підготовки інженерів в Україні та інших країнах [8, арк. 3–5].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що науковий доробок І.М. Постнікова мав вагоме значення для розвитку електротехнічної науки як в Україні, так і у світі. Науковий доробок вченого – це 150 наукових праць, 12 монографій, навчальні посібники та винаходи. Деякі з праць вченого переведені на іноземну мову: китайську, румунську, німецьку. І.М. Постніков підготував понад 70 кандидатів наук і 10 докторів наук. Його учні розвивали електромеханічний напрям як в Україні так і в інших країнах, створив потужні наукові школи в навчальних закладах Узбекистану,

Вірменії, Болгарії. Саме з І.М. Постниковим пов'язаний початковий період становлення наукової школи електромеханіки Інституту електродинаміки НАН України. Під керівництвом вченого були розпочаті наукові дослідження, що продовжуються і на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інститут електродинаміки НАН України. Історія. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ied.org.ua/files/history-ied.pdf>.
2. Счастливый Г.Г. Підвищення ефективності та надійності електромеханічного перетворення енергії / Г.Г. Счастливый // Технічна електродинаміка. – 2007. – № 3. – С. 28–40.
3. Войтех А.А. Исследования асинхронных машин в отделе электромеханических преобразователей энергии / А.А. Войтех // Технічна електродинаміка. – 1997. – № 1. – С.58–62.
4. Постников И.М. Воспоминания и эссе / И.М. Постников. – К.: ТОВ «Фолиант», 2006. – 231 с.
5. Архів Президіума НАН України. – Ф. 251. – Оп. 620. – Спр. 20. Особиста справа І.М. Постникова. – 68 арк.
6. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 563. – 30 арк.
7. Постников И. М. Электромагнитные и тепловые процессы в концевых частях мощных турбогенераторов. Исследования и расчеты / И. М. Постников, Л. Я. Станиславский, Г. Г. Счастливый и др. – Киев : Наук. думка, 1971. – 360 с
8. Державний архів м. Києва. – Ф. р-308. – Оп. 20. – Спр. 15а. – 14 арк.

ВІДДАНИЙ АРХЕОЛОГІЇ УЧЕНИЙ: ДО 80-РІЧЧЯ І.Т.ЧЕРНЯКОВА *Титова О.М.*

Опанувати професію археолога майже неможливо лише в аудиторіях і бібліотеках. Тільки унікальні диваки, що археологією живуть, з нею споріднюються, нею хворіють на все життя, стають справжніми професіоналами. Іван Тихонович Черняков був саме таким відданим археології, одержимим нею понад півстоліття ученим, ім'я якого, його науковий доробок вже давно складають гордість української науки не лише в нашій державі, а і далеко за її межами.

Народився Іван Тихонович 21 жовтня 1936 р. у с. Нова Слобода Путивльського району на Сумщині. Друга світова війна у житті і спогадах Івана Тихоновича залишила найболючішу рану. Його батько загинув під час форсування Дніпра у листопаді 1943 р. і похований у братській могилі у с. Дерейівка поблизу м. Кременчук. У 1942 р. на площі Путивля поліцейськими був повішений його дядько Олексій Нестеренко, а два його дядьки Андрій та Іван Чернякови воювали в партизанському загоні С.А. Ковпака. Він на власні очі бачив і пережив трагедію рідної Нової Слободи, коли 7 липня 1942 р. було жорстоко вбито понад 586 мешканців села – старших людей, жінок, дітей. Іван Черняков дивом вижив. Цей пекельний життєвий досвід закарбувався у його характері. Він жив з постійним почуттям